

Joseph Raz'ın "Zarar İlkesi" Yaklaşımı

F. İrem ÇAĞLAR*

Hukuk felsefesiyle ilişkili çalışmalara bakıldığında Joseph Raz adı genellikle "otorite" başlığı altında tartışılmaktadır. Burada Raz söz konusu kavram üzerinden değil, ancak onunla ilişkili diğer bir başlık konusu "zarar" kavramı bağlamında ele alınacaktır.

Raz'ın zarar ilkesine ilişkin yaklaşımı ortaya konulurken, O'nun "The Morality of Freedom" adlı kitabı temel alınmıştır. Bu eser yazarın çeşitli dergi ve sempozyumlarda ortaya koyduğu çalışmalarının derlemesinden oluşmaktadır. Neil McCormick, Raz'ın söz konusu eserine ilişkin olarak John Stuart Mill'in "Özgürlük Üzerine" adlı kitabından sonra liberal ilkelere yönelik belirgin bir yeni duruş olarak nitelendirmektedir.¹ Jeremy Waldron da benzer şekilde Raz'ın söz konusu kitabının liberal tartışmalara yeni bir yön verdiğini düşünmektedir.² Özetle eser çağdaş liberal siyaset teorisinin başat eserlerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Çağdaş liberalizm en iyi şekilde John Rawls, Ronald Dworkin ve Joel Feinberg gibi yazarların kitaplarıyla tanımlanmaktadır. Bu çalışmalarda çağdaş liberalizmi karakterize eden iki öncüle rastlanmaktadır. Bunlardan ilki devletin ve onun hukuk sisteminin toplumun üyesi olan bireyler tarafından sürdürülen çatışan ahlaki iyi an-

layışları karşısında nötr olması gerekliliğidir. İkincisi ise devletin vatandaşın iradesi dışında ona şiddet uygulayabileceği tek meşru amacın başkalarına gelebilecek olan zararı engellemek olduğudur.

Raz çağdaş liberalizmin bu iki öncülüyle de çatışmaktadır. Ona göre çağdaş liberalizmin nötrlüğü bir ideal olarak kabul etmesi boşuna bir çabadır. Bu düşünceyle Raz devlet nötr olmamalıdır dememekte, devletin nötr olma kabiliyetinden yoksun olduğunu belirtmektedir. Çağdaş liberalizmin ikinci öncülü olarak kabul edilen zarar ilkesi ise mükemmeliyetçi olmayan bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Raz zarar ilkesinin kendisinin mükemmeliyetçi bir ideal olduğunu ileri sürerek bu öncüle de karşı çıkmaktadır.³ Klasik anlamda liberal zarar ilkesi devleti sınırlamaya yönelikken, Raz'ın yorumunda devleti sınırlayıcı bir ilke olarak değil, bireylerin refahını attırmak için bir yol olarak öngörülmektedir.⁴ Büyük ölçüde liberal zarar ilkesini kabul etmekle beraber özerkliği temel alması nedeniyle, Raz'ın zarar ilkesi farklılaşmaktadır.

Raz'ın siyaset teorisi yaklaşımı mükemmeliyetçilik karşıtı yaklaşımlar tarafından sıklıkla eleştirilmekte ve liberal olmayan duruşları deşifre edilmektedir. Ancak Raz'ın teorisini kesinlikle libe-

* Yard. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Neil McCormick, "Access to the Goods", *Times Literary Supplement*, 5 Haziran 1987, s. 599, Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1986, arka kapak.

2 Jeremy Waldron, "Autonomy and Perfectionism in Raz's Morality of Freedom", *Southern California Law Review*, cilt 62, sayı 4, 1988-1989, s. 1101.

3 Wojciech Sadurski, "Joseph Raz on Liberal Neutrality and the Harm Principle", *Oxford Journal of Legal Studies*, cilt 10, sayı 1, 1990, s. 122-123.

4 Raz, 1986, s. 420.

ral yapan onun siyaset teorisinde bireysel özerkliğe yaptığı vurgudur.⁵ Bireysel özerklik ahlaki özerklikten farklıdır. Ahlaki özerklik kişinin kendi kendine objektif ahlaki prensiplerin buyruğu altına girmesini ifade etmektedir. Yani ahlaki özerklik, kişinin içinde bulunduğu durumun özel koşullarına bakılmaksızın eylemin doğru yönünü belirlemeyi gerektirmektedir. Bireysel özerklik ise iyi bir hayat yaşamak için gereken koşulları sağlayan kendiliğinden bir değerdir. Bireysel özerkliğe sahip insan aynı zamanda kararlarını baskıcı güçlerden bağımsız olarak verme ve seçenekler silsilesine sahip olabilme yeteneğine de sahiptir.⁶ Söz konusu farklılığı açıklamak için *Raz* toplama kamplarındaki insanları örnek göstermektedir. Toplama kamplarındaki mahkumların ahlaki anlamda özerk olduklarını fakat bireysel özerkliklerinin olmadığını belirtmektedir.⁷

Bireysel özerklik değeri bireyin özgürce yaptığı seçimlerle gerçekleşmektedir. *Raz* bunu şu şekilde açıklamaktadır:

*Bireysel özerklik idealinin arkasındaki hakim görüş insanların kendi hayatlarını kendilerinin belirlemesi gerektiğidir. Özerk insan (kısmi) kendi hayatının yazarıdır. Bireysel özerklik ideali insanların bir ölçüye kadar kendi hayatlarında kaderlerini kontrol edebildikleri, birbirini izleyen kararlar doğrultusunda şekillendirebileceklerine ilişkin bir görüştür.*⁸

Raz'a göre "özerklik" zorlanmış seçimlerden oluşan hayatın zıddıdır. Hayatı

boyunca hiç seçim yapma şansı olmayan bir kişinin durumu özerkliğin tam tersini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle birey özerklik kapasitesi olmasına rağmen bunu yaptığı seçimler doğrultusunda uygulamaya geçiremiyorsa yani özerklik değerini gerçekleştiriyorsa burada özerklikten bahsedilemez.⁹ Özerk insan *Raz'a* göre bireyin kendi bütünlüğünü, kendine olan saygısını, onurunu sağlamak adına kendi bireysel projeleri olan, kendi kişisel ilişkilerini geliştirebilen kişidir.¹⁰

Özerkliğin niteliği gereği kimse başka bir kimseyi özerk kılamaz.¹¹ *Raz* bunu şu sözle ifade etmektedir. "Atı suya götürebilirsin ama onun su içmeye zorlayamazsın". Ancak eğer ben özerk seçimler yapabilecek kapasiteysem, insanlar benim seçim yapmam konusunda bir farklılık yaratabilirler. *Raz* belirli koşullar olmadan özerkliğin gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir. Bu koşulların gerçekleşmesini sağlamak konusunda devlete ve bireylere sorumluluklar yüklemektedir.

Öncelikle özerkliğin gerçekleşebilmesi için bireyin yeterli derecede karmaşık türde planları şekillendirebilecek ve bunları ifa edebilecek akli yeteneklerinin olması gerekmektedir. Bu kabiliyete sahip olabilmek için gerekli olan koşullar vardır. Bunlardan bazıları bireye, bazıları da yaşadığı ortama bağlıdır. Bireye bağlı olarak zihinsel kabiliyetler söz konusudur. Örneğin hatırlama, idrak etme, bilgiyi kullanma gibi. Bunun yanında duygusal ve hayal gücüne

5 Robert George, "The Unorthodox Liberalism of Joseph Raz", *The Review of Politics*, cilt 53, sayı 4, 1991, s. 661.

6 Halit Uyanık, *Joseph Raz'da Hukukun Otoritesi Kavramının Temellendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, İstanbul, s. 31-32

7 Joseph Raz, "Autonomy, Toleration, and the Harm Principle", *Justifying Toleration: Conceptual and Historical Perspectives*, der: Susan Mendus, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 158, *Raz*, 1986, s.370, dipnot 2.

8 *Raz*, 1986, s. 369.

9 *Raz*, 1986, s. 371.

10 *Raz*, 1986, s. 154.

ilişkin yetenekler de söz konusudur ki bunlar da bireye bağlıdır. Örneğin istikrarlı olma, sadakatli olma gibi. Kişisel ilişki geliştirebilme, duygusal ilişkilere girme ve sürdürebilme yetenekleri yaşadığı ortama bağlı olarak gelişebilecek yetenekler arasında sayılmaktadır.¹²

Raz'a göre bir insanın özerk olarak nitelendirilebilmesi için yeterli derecede değerli seçeneklerin uygulanabilir olmasını gerekmektedir. Bir kişiye seçenek sunulması onu özerk kılmak için yeterli değildir. Yeterli ölçüde uygun seçeneklerin bulunması gerekmektedir. *Raz* bunu şu örneklerle açıklamaktadır. Bireyin önüne bir kaseyin için de birbirine benzeyen kirazlar koyarsanız ve bunlar arasında bir seçim yapmasını isterseniz, bireyin özerkliğini sağlamış olamazsınız.¹³

Raz'a göre özerkliğin değer olarak kabul edilebilmesi için sadece ahlaki olarak iyi seçeneklerin seçilmesi gerekmektedir. Zira ahlaki olarak kötü seçeneklerin seçilmesi insanın refahına özerk olmayan bir hayattan daha kötü etki etmektedir.¹⁴

Bir insanın özerkliğinden bahsedilebilmesi için kişinin yaptığı seçimlerin onun hayatında değişiklikler yaratması gerekmektedir. Örneğin hapishanedeki bir insan belirli seçimleri yapmak niyetinde olabilir ve bunlar arasında bazıları seçime aday olabilir ancak söz konusu seçimleri hayata geçiremediği sürece bu kararları hayatında bir değişiklik yaratmayacaktır. Bu bağlamda hiçbir müdahalenin olmaması anlamında negatif özgürlük, özerklik için vazgeçilmez bir durum olarak düşünüle-

bilir. Bir insanın her türlü kararı zorlama yoluyla ortaya konuluyorsa, bu kişinin hayatında değişiklik olsa bile onun özerkliğinden bahsedilemez. Kişi paralize edilmiş ve kendisine sunulan seçeneklerden yararlanamıyorsa, yine bu kişinin de özerkliğinden bahsedilemez.¹⁵

Bir kişinin önüne getirilen seçenek onun hayatta kalmasını sağlıyorsa, burada kişinin yaptığı seçim onu özerk kılmayacaktır. Zira üzerinde bir baskı söz konusudur. Paranı mı canını mı? gibi bir soruyla karşılaştığında insan hem zorlamayla karşılaşmaktadır hem de seçeneklerin uygunluğu söz konusu değildir.¹⁶ Bu bağlamda yapılan bir seçim nedeniyle kişinin özerk olduğundan bahsedilemez. Benzer şekilde temel ihtiyaçlardan yoksun bir kişinin yaptığı seçimlerin de özerkliğe bir katkısı olmadığı düşünülebilir.¹⁷

Raz biyolojik ihtiyaçların ötesindeki ihtiyaçların giderilmemesinin kişi üzerinde baskı oluşturmasını nedeniyle özerkliğe bir tehdit olduğunu belirtmektedir. Örneğin bir heykeltıraşın hayatı boyunca uğraştığı bir heykeli kırmakla tehdit etmek ya da sevdiklerine zarar vermekle tehdit etmek kişinin üzerinde baskı kurmakta ve belirli bir yönde seçim yapmasına neden olmaktadır. Kişinin burada bir seçim yapıyor olması onun özerk olduğu anlamına gelmemektedir.

Raz "zorlama" ve "manipülasyon" kavramları arasında bir ayırma gitmektedir. Zorlamada bir insana çekici gelebilecek seçenekler katlanılmaz bedellerle birleştirilerek, seçenekler kasti olarak azaltılmak-

11 *Raz*, 1988, s. 165.

12 *Raz*, age., s. 408; Stephen Mulhall&Adam Swift, *Liberalism and Communitarians*, Blackwell, Oxford-Cambridge, 1992, s. 273; Waldron, agm., 1988-1989, s. 1115.

13 *Raz*, agm, 1988, s. 161.

14 *Raz*, 1986, s. 381; George, agm., s. 657.

15 *Raz*, agm, 1988, s. 156-157.

16 *Raz*, agm., 1988, s. 158.

17 Waldron, 1988-1989, s. 1116; *Raz*, age., s. 156.

tadır. Manipülasyonda ise insanın seçeneklerine karışılmamakta fakat bireyin kararına ulaşma yolu saptırılmaktadır. Aslında *Raz* bu ayırım üzerinde çok fazla durmamaktadır. Burada önemli olan manipülasyonun zorlama kadar özerkliğe müdahale ettiği'dir. Bu bağlamda siyasetin zorlama kadar manipülasyon yapmaktan uzak durması gerekmektedir.¹⁸

Bir insanın özerk olmasına yardım etmek sadece ona zorlama yapmaktan ya da manipüle etmekten kaçınmakla sınırlı değildir. Bunun dışında da *Raz* özerklik temelli görevler olduğunu belirtmektedir. *Raz*'ın özerklik temelli görevleri negatif ve pozitif olmak üzere ikiye ayrılabilir. Zorlama ve manipülasyon yapmaktan sakınmak negatif görevler arasında yer alırken, özerkliğin koşulu olan kapasitenin geliştirilmesine yardımcı olmak ve özerkliğin gerçekleşmesi için gerekli, yeterli derecedeki ahlaken iyi seçeneklerin uygunluğunun sağlamak gibi pozitif görevler de söz konusudur.¹⁹ Genellikle özerklik temelli görevler denilince, negatif görevler kastedilmektedir. Ancak *Raz* bunun ötesine geçerek pozitif görevler de belirleyerek mükemmeliyetçi duruşunu ortaya koymaktadır.

Raz'a göre belirli sosyal kurumların, pratiklerin ve geleneklerin varlığı, ki bunu sosyal formlar olarak adlandırmaktadır, insanların seçim yapabilmesi için gerekli olan ahlaki açıdan iyi seçimlerin olanaklılığını sağlamaktadır. Örneğin evlilik gibi bir seçeneğin olabilmesi için evlilik kurumunun toplumsal hayatta var olması gerekmektedir. Sosyal ve hukuksal anlamda evlilik kurumunun varlığı bireysel bir mesele

değil, toplumsal bir meseledir. *Raz* bunu tek eşli evlilik örneğinden yola çıkarak açıklamaktadır. *Raz* tek eşli evlilik tipinin gerçekleştirilebilmesi için bunun kültür tarafından kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda devletin bu tür bir sosyal yapıyı da desteklemesi gerekmektedir.²⁰ Devlet bu sosyal formları destekleyerek bireyin özerkliğini zedelememekte tam tersine *Raz*'a göre onu desteklemektedir.

Liberal devletin siyasi eylemler aracılığıyla bireyin esenliğini sağlamak gibi yükümlülüğü söz konusudur. Bireylerin esenliği büyük ölçüde kendiliğinden bir değer olan özerklik değerinin gerçekleşmesiyle oluşmaktadır. Özerklik değerinin gerçekleşmesi uygun seçeneklerin sağlanmasıyla olacaktır ki, bu da büyük ölçüde sosyal formlara bağlıdır. Sosyal formların devlet eylemleriyle desteklenmesi bireyin refahı için bir önkoşul oluşturmaktadır.²¹

Bu durumda *Raz* sosyal yapının bireye olan önceliğini temel alan cemaatçi tezle örtüşmektedir. Aynı zamanda sosyal formların uygun hale getirilmesi konusunda devlete pozitif bir takım görevler yükleyerek, devlet mükemmeliyetçiliğini de savunmaktadır.²²

Raz'a göre özerklik temelli görevleri yerine getirmeyen bireyler ya da devletler başkalarına zarar vermektedirler. Bireyin özerkliğine saygı büyük ölçüde ona uygun seçeneklerin korunmasını içermektedir. Bireyi söz konusu seçenekleri kullanabilmesinde ya da fırsatlardan yoksun bırakmak ona zarar vermenin bir türüdür.²³ Bir kişiye zarar vermek sadece onu belirli seçenekler yoksun bırakmayı kapsamamaktadır. Aynı zamanda sürdürdüğü projelerde işinin ve

18 *Raz, age., s. 420, Waldron, 1988-1989, s. 1117.*

19 *Raz, agm., 1988, s. 166.*

20 *George, agm., s. 658-659.*

21 *Mulhall&Smith, age., s. 270-272.*

22 *Mulhall&Smith, age., s. 267.*

23 *Raz, agm., 1988, s. 169.*

ilişkilerinin bozulması da zarar kapsamı içinde değerlendirilmelidir.²⁴

Diğer düşünürlerde olduğu gibi *Raz*'ın zarar kavramının içeriği net değildir. Ancak zarar kavramının içeriğine biraz açıklık getirmek adına zarar ilkesi dar ve geniş olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Dar anlamda zarar özerkliği korumaya yöneliktir. Bireyin sahip olduğu özerkliği zedeleyici faaliyetleri bertaraf edilmezse kişiye dar anlamda zarar uygulanmış demektir. Ancak *Raz*'a göre bireyin özerkliğine zarar vermek sadece onun korunmasına zarar vermek değildir. Aynı zamanda bireyin özerkliğin geliştirilmesine yardım etmemek buna ilişkin görevleri yerine getirmemek kişiye geniş anlamda zarar vermek demektir. Bu bağlamda *Raz*'ın zarar ilkesi kendisinin de belirttiği geniş anlamda zarar ilkesidir.²⁵

Klasik anlamda yani dar anlamda zarar ilkesine göre bir insana zorlama yoluyla karışmanın tek gerekçesi onu dar anlamda zarardan korumaktır. Bu teze ilişkin itiraz muhafazakarlardan gelmektedir. Onlara göre devletlerin genel ahlakı empoze etmek gibi bir görevi vardır. Mill ve Onun gibi düşünen liberaller bunu engellemek adına zarar ilkesini geliştirmişlerdir. Onlara göre başkasına zarar vermeyen ahlaka aykırı eylemler cezalandırılmazlar. *Raz* da bu konuda aynı şekilde düşünmektedir. Ona göre mükemmeliyetçi liberalizm ahlaka aykırı eylemlerin devletler tarafından engellenmesini gerektirmektedir. Ahlaka aykırı bir eylem liberal devlet korumasından ve desteğinden yararlanamayacaktır.

Sadurski'ye göre zarar ilkesi mükemmeliyetçi bir ideal olarak özerklik ilkesin-

den çıkarılırsa, özerkliğin değerli olabilmesi sadece ahlaki olarak iyi eylemlerle donatılabilmesine bağlıdır. Bu durumda bir eylem başkalarına zarar vermese bile ahlaki olarak kötü bir davranışı içeriyorsa, zarar ilkesi bağlamında bu kişinin korunması güç olacaktır. Sadece ahlaki olarak iyi seçimler devletin şiddet içeren müdahalelerinden korunabilecektir ki, bu durumda *Sadurski*'ye göre zarar ilkesi tüm anlamını yitirecektir.²⁶

Raz'a göre bu yorum, zarar ilkesinin mükemmeliyetçilik karşıtı okumasından kaynaklanmaktadır. Ona göre mükemmeliyetçi politikaların şiddet kullanımıyla gerçekleştirilmesi gerekmemektedir. *Raz*'ın liberal siyaset felsefesini diğer liberallerden farklı kılan özelliği budur.²⁷ *Raz* vergilendirme, sübvansiyon, belirli hukuki düzenlemeler gibi zorlama içermeyen metotlarla ahlaka aykırı eylemlerle mücadele edilebileceğini düşünmektedir.

İnsanların refahının temeli olan özerklik devlet aracılığıyla zedelenemez. Diğer bir deyişle devlet baskı araçlarıyla mağduru olmayan ahlaka aykırılıkları engelleyemez. Baskı araçlarıyla kastedilen devletin ceza hukuku aracılığıyla mağduru olmayan genel ahlaka aykırı eylemleri suç olarak düzenlenmesinin engellenmesidir.

James Stephen, Lord Devlin gibi hukukçular ise her türlü kötülüğün bastırılmasının hukuku alanı içinde olduğunu iddia etmektedirler.²⁸ *Raz* söz konusu muhafazakar görüşlerin aksine liberal konumu net bir şekilde ortaya koyarak, ceza hukukun genel ahlaka aykırı fakat mağduru olmayan eylemleri suç kapsamında düzenlemesini ahlaki olarak yanlış olduğunu

24 *Raz, agm.*, 1988, s. 169-170.

25 *Raz, agm.*, 1988, s. 170.

26 *Sadurski, agm.*, s. 131.

27 *George, agm.*, s. 661.

28 *Herbert L. A. Hart, Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 1-31.

belirtmektedir.²⁹ Ona göre özerkliği ilke kabul eden düşünceler "mağduru olmayan suçlar" olduğuna ilişkin düşünceleri reddetmektedirler. Ancak bu düşüncesinin mükemmeliyetçi yaklaşımlarla bazı açılardan örtüşmediğini de kabul etmektedir. Zira *Raz*'ın mükemmeliyetçilik düşüncesine göre devlet ahlaki desteklemelidir. Bu anlayış liberal bir yaklaşım olarak klasik anlamda zarar ilkesinin reddi anlamına gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi klasik anlamda zarar ilkesi devletin genel ahlaki hukuk aracılığıyla empoze etme özgülüğünü engellemektedir. *Raz* farklı bir anlayışla zarar ilkesini ele aldığı devletin ahlaki meselelerle ilgili amaçları üzerindeki bir sınırlama olarak değil, ahlaki uygulamanın uygun bir yolu olarak ele almaktadır.³⁰ Burada *Raz*'ın kastettiği ahlak anlayışı bireysel özerkliği iyi hayatın temel bir bileşeni olarak ele alan bir ahlak anlayışıdır. Dolayısıyla devletin uygulamakla izinli ve hatta yükümlü olduğu ahlak anlayışı özerkliği ilke olarak kabul etmelidir. Özerkliğin ilke olarak kabul edilmesi tüm insanlara ve devlete özerkliğin koşullarının korunması gibi bir pozitif görev yüklemektedir ki bunlar *Raz*'a göre ahlakın temel ilkeleri olarak kabul edilmelidir.³¹

Raz'a göre özerklik temelli görevler sadece özerkliğin kaybının korunmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda başkalarının özerkliğini artıran faaliyetlerde bulunulması gerekmektedir. Özerkliği geliştirici faaliyetlerde bulunmamak bazen bir başkasına zarar verebilmektedir.³² Bu özerklik temelli görevlere ilişkin *Raz*'ın farklı bir yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bir insanın özerkliğine ilişkin koşullarının

iyileştirilmesinde daha önce kötü olan bir durumu iyi hale getirilmemektedir. Burada iyi durumda olan bir kişinin daha iyi hale getirilmesi söz konusudur. Bir insana zarar vermek her zaman onu daha kötü durumu sokmak demek değildir. Bazen daha iyi koşul yaratmak da kişiye zarar vermek demektir. Sonuç olarak, devletler bireylerin özerkliğini desteklemek gibi görevleri vardır. *Raz*'a göre zarar ilkesi buna izin vermektedir. İnsanların özerkliği azaltan eylemleri durdurmak adına ve özerkliği geliştiren eylemleri yapmaya zorlamak adına bireye müdahale edilebilir.³³

Raz'ın zarar ilkesi tüm özerklik temelli görevleri kapsamaktadır. Bir kişi başkalarına karşı olan özerklik temelli sorumluluklarını yerine getirmezse, ona zarar vermiş demektir. Söz konusu sorumluluklar diğer kişinin özerkliğini korumak adına olabileceği gibi, onun özerkliğini desteklemek için de olabilir. Buna göre vatandaşların özerkliğini desteklemek gibi bir görevi olan devlet kaynakların yeniden dağıtılması konusunda yetkilidir. Kaynakların yeniden dağıtımıyla devlet kamu hizmetlerini sağlamak ve zorunlu diğer hizmetlere desteklemektedir. Devlet ortaya koyduğu hukuksal düzenlemelerle özerklik temelli görevlerini somutlaştırmaktadır. Zarar ilkesi neticesinde ortaya çıkan zorlama hukuka uygun bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hukuk özerklik temelli görevlerini yansıttığı sürece zarar ilkesi yerine getirilebilecektir.³⁴ Ancak daha önce de belirtildiği üzere, *Raz*'a göre özerklik ilkesi mükemmeliyetçi bir ilkedir. Özerk bir hayatın değerli olabilmesi için kabul edilebilir değerli projeler ve ilişkilerin sür-

29 *Raz*, **age.**, s. 415; George, **agm.**, 1991, s. 662.

30 *Raz*, **age.**, s. 415, 420, George, **agm.**, s. 1991, s. 662; Patrick Neal, *Liberalism and Its Discontents*, New York University Press, New York, 1997, s. 138.

31 *Raz*, **age.**, s. 415.

32 *Raz*, **agm.**, 1988, s. 171.

33 *Raz*, **agm.**, 1988, s. 171-172.

34 *Raz*, **agm.**, 1988, s. 172.

dürülmesi gerekmektedir. Özerklik ilkesi, devletlere ahlaki olarak değerli fırsatların yaratılmasına izin vermekte ve hatta zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda devletlerden kötü fırsatların elimine edilmesini zorunlu kılmaktadır- bu *Raz*'ın zarar ilkesi yaklaşımının liberaller açısından en problemlisi kısmıdır. Eleştiriler tamamen bu noktada toparlanmaktadır.

Raz'ın özerklik temelli zarar ilkesi yaklaşımı kültürel farklılıklar açısından da bir takım problemlere çözüm getirmek konusunda zorlanmaktadır. Özerkliği desteklemeyen toplumlar ki bunlar çoğunlukla göçmen, dinsel gruplar ya da yerli halklardır, genellikle çocuklarını kendi kültürel anlayışları çerçevesinde yetiştirmek istemektedirler. Birçok çağdaş liberal ve *Raz* açısından bu özerkliğin ihlali anlamına gelmektedir ve bu tür bir politikanın liberaller tarafından desteklenmesi imkansızdır. *Raz*'a göre böyle bir eğitim anlayışı bireye zarar vermektedir ve bu devlet tarafından desteklenemeyecektir.³⁵ *Raz* liberal olmayan kültürlerin çoğunluk kültürü liberal olan kültüre göre ikincil olduğunu düşünmektedir. Söz konusu liberal olmayan gruplar kendi çocuklarının bireysel özerkliğine değer vermediği sürece saygıyı hak etmediklerini düşünmektedir. Bu gruplara tolerans gösterilip gösterilmeyeceği *Raz*'a göre problemlisi bir meseledir. Azınlık grupları, göçmen grupları ya da küçük dinsel gruplar gelişebilir durumdaysalar, başkalarına zarar vermiyorlarsa ve üyelerine yeterli ve tatmin edici bir yaşam sunuyorlarsa, *Raz* bu tür gruplara tolerans gösterilebileceğini düşünmektedir. Bu toplumların üyeleri özerkliğe alışkın olmadıkları için

hem özerklik kapasiteleri hem bu yeteneği destekleyici kültürel bir bağlamdan yoksundurlar. Liberal olmayan gruplar özerk olma kapasitesinden yoksunlarsa, bireyler sadece gruplarındaki liderlerinin baskısı sayesinde yaşayabiliyorlarsa, çocuklarına az eğitim ve fırsat verilebiliyorsa, *Raz*'a göre mükemmeliyetçi politikalar gereği bu azınlık grupları asimile edilebilir.³⁶ Ancak *Raz*'ın kültürel azınlık gruplarına yönelik bu katı tutumu daha sonra ele aldığı yazılarında farklılaştığını ve *Raz*'ın liberal bir çokkültürlülük programı geliştirdiğini görmekteyiz.³⁷ Bu programlarda kültürel farklılıkların korunması ve desteklenmesinin bireysel özerkliğin geliştirilmesi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Zira farklılıkların yok edilmesini bireyin önündeki iyi yaşam seçeneklerin bertaraf edilmesi olarak kabul ederek özerkliği zedeleyeceğini düşünmektedir. Aynı ölçüde kültürel aidiyetin bireyin kimliği ve özsaygısı açısından da son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak *Raz*'ın zarar ilkesi yaklaşımı özerkliği temel aldığı için liberal olarak kabul edilmelidir. Mağduru olmayan ahlaka aykırı eylemleri de elimini etmek için zorlama içermeyen metodların kullanılması gerektiğini belirterek biraz muhafazakar tezlerden uzaklaşmakta ve liberallerden de farklı bir konuma yerleşmektedir. Ancak özerkliğin korunması ve geliştirilmesi adına devlete ve bireylere pozitif görevler yüklemesi günümüzün temel problemlerinden birisi olan farklılıkların tanınması meselesinde düşünsel bir açılım sağlamaktadır.

35 *Raz, age.*, s. 423.

36 *Raz, age.*, s. 423-424; Briku Parekh, Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek-Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Phoenix Yayınları, çev: Bilge Tanrıseven, 2002, Ankara, s. 121.

37 Joseph Raz, "Multiculturalism: A Liberal Perspective", *Ethics in the Public Domain- Essays in the Morality of Law and Politics* içinde, Clarendon Paperbacks, Oxford, 2001, s. 177-179; Avishai Margalit ve Joseph Raz, "Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı", Siyasal Düşünce içinde, der: Michael Rosen-Jonathan Wolff, çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 379.

KAYNAKÇA

- George, R., "The Unorthodox Liberalism of Joseph Raz", *The Review of Politics*, cilt 53, sayı 4, 1991, s. 652-671.
- Hart, H.L.A., *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000.
- Margalit, A.- Raz, J., "Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı", *Siyasal Düşünce* içinde, der: Michael Rosen-Jonathan Wolff, çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 379-383.
- Mulhall, S.Swift, A., *Liberalism and Communitarians*, Blackwell, Oxford-Cambridge, 1992.
- Neal, P., *Liberalism and Its Discontents*, New York University Press, New York, 1997.
- Parekh, B., *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek-Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Phoenix Yayınları, çev: Bilge Tanrıseven, Ankara, 2002.
- Raz, J., *The Morality of Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1986.
- Raz, J., "Autonomy, Toleration, and the Harm Principle", *Justifying Toleration: Conceptual and Historical Perspectives*, der: Susan Mendus, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 155-175.
- Raz, J., "Multiculturalism: A Liberal Perspective", *Ethics in the Public Domain- Essays in the Morality of Law and Politics* içinde, Clarendon Paperbacks, Oxford, 2001, s. 170-191.
- Sadurski, W., "Joseph Raz on Liberal Neutrality and the Harm Principle", *Oxford Journal of Legal Studies*, cilt 10, sayı 1, 1990, s 122-133.
- Uyanık, H., *Joseph Raz'da Hukukun Otoritesi Kavramının Temellendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Waldron, J., "Autonomy and Perfectionism in Raz's Morality of Freedom", *Southern California Law Review*, cilt 62, sayı 4, 1988-1989, s. 1097-1152.